

УДК 37.01/09

МЕДІА-ІНФОРМАЦІЙНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ УКРАЇНОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

Марія КОТКОВА

молодший науковий співробітник
відділу геополітики та глобалістики ННДІУВІ

Анотація. У статті розглядається проблема медіа-інформаційної грамотності в українознавчій науці. Обґрунтовується актуальність проблеми щодо існуючих освітніх стандартів та нормативного законодавства України, з'ясовується сутність поняття медіа-інформаційної грамотності, її місце, роль і значення для розвитку українознавчих студій. Висвітлюються питання формування медіакомпетентного вчителя українознавства засобами інформаційно-комунікативних технологій, їх значення та потенційні можливості для розвитку системи українознавства. Розкрито компоненти моделі формування медіа-інформаційної грамотності вчителів українознавства та визначається теоретична основа, на засадах яких здійснюється її формування.

Ключові слова: медіаграмотність, медіакультура, медіаосвіта, медіа-інформаційна грамотність, вчитель українознавства, система українознавства, інформаційно-комунікативні технології.

МЕДИА-ИНФОРМАЦИОННАЯ ГРАМОТНОСТЬ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ УКРАИНОВЕДЧЕСКИХ СТУДИЙ

Мария КОТКОВА

младший научный сотрудник
отдела геополитики и глобалистики ННИИУВИ

Аннотация. В статье рассматривается проблема медиа-информационной грамотности в украиноведческой науке. Обосновывается актуальность проблемы относительно существующих в образовании стандартов и нормативного законодательства Украины, выясняется сущность понятия медиа-информационной грамотности, ее место, роль и значение для развития украиноведческих исследований. Освещаются вопросы формирования медиакомпетентного учителя украиноведения средствами информационно-коммуникативных технологий, их значение и потенциальные возможности для развития системы украиноведения. Раскрыты компоненты модели формирования медиа-информационной грамотности учителей украиноведения и определяется теоретическая основа, на основании которых осуществляется ее формирование.

Ключевые слова: медиаграмотность, медиакультура, медиаобразование, медиа-информационная грамотность, учитель украиноведения, система украиноведения, информационно-коммуникативные технологии.

MEDIA AND INFORMATION LITERACY AS A FACTOR OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN STUDIES

Mariia KOTKOVA

junior research associate of Department of Geopolitics and Global Studies of NRIUSWH

Annotation. *The paper discusses the problem of media and information literacy in the Ukrainian science. The urgency of the issue regarding the national current educational standards and legal regulations is substantiated. The essence of the concept of media and information literacy, its place and importance for the development of Ukrainian studies are defined. The author examined the problems of formation of the media-knowledgeable teachers of Ukrainian studies by means of information and communication technologies, their value and potential for the development of Ukrainian studies. The paper introduced the model components of the media and information literacy of the Ukrainian studies teachers and defined theoretical basis for its formation.*

Key words: *media literacy, media culture, media education, media and information literacy, teacher of Ukrainian studies, system of Ukrainian studies, information and communication technologies.*

Інформаційний медіапростір України ХХІ ст. заповнений об'єктивним існуванням соціального медіакультурного феномену – медіареальності, яка характеризується інтенсивним розвитком засобів масових комунікацій і становить вагомую частину загального обсягу сучасного інформаційного простору. На зміну традиційно усталеним стереотипам діяльності прийшли новітні форми функціонування і розвитку соціальних систем, серед яких провідну позицію займають інформаційно-комунікативні засоби і технології. Їхнє застосування сприяє вихованню підростаючого покоління, яке має навчитися не лише адекватно користуватися цими різноманітними (їх ще називають медійними) засобами, а й розумітися на закономірностях їх функціонування, знатися на особливостях технологій впливу засобів масової комунікації, але головне – критично мислити, розвивати особистісне, оціночне ставлення до продукції мас-медіа в цілому та спиратися на етично-естетичні орієнтири в процесі сприймання візуальної компоненти медіа-продукції.

Метою статті є висвітлення проблеми медіа-інформаційної грамотності в

українознавчій науці. Тому з'ясування стану розвитку цього питання набуває актуальності.

Формування медіаграмотної особистості в умовах сучасної медіареальності в Україні ставить проблему широкого запровадження медіаосвітньої практики в загальноосвітній школі.

Нині учні потребують учителів, які готові забезпечувати навчання, побудоване на освітніх стандартах ХХІ ст., що здійснюється за умови ефективного використання медіаресурсів. У світі глобальної економіки знань, перетворення яких швидкоплинні, трансформація системи інтегрованих українознавчих знань у формування світоглядних поглядів учня є одним із пріоритетних завдань вчителя українознавства. На високому рівні має бути медіа-інформаційна грамотність вчителів українознавства, яка передбачає оволодіння знаннями, уміннями, досвідом у сфері медіареальності. При цьому важливим є врахування психологічних механізмів медіаосвіти учнів різного віку, використання інформаційно-емоційного й освітнього потенціалу старих і нових медіа. Одним із дієвих засобів, що сприяє ефективності досягнення результату в роботі вчителя

українознавства, урізноманітнює форми і методи поглиблення знань з курсу «Українознавство», є використання інформаційних технологій у навчальному процесі.

Вчитель українознавства повинен володіти вмінням орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб у сучасному високотехнологічному суспільстві. Це не лише потреба вчителя, але й вимога Міністерства освіти і науки України до рівня володіння вчителями загальноосвітнього навчального закладу, а отже, і вчителями українознавства, сучасними інформаційно-комунікативними технологіями. Вони передбачають такі рівні:

- на *початковому* рівні необхідно знати будову комп'ютера; вміти використовувати операційну систему та інші прикладні програми (Word, Excel, Power Point); здійснювати пошук інформації за допомогою Інтернету; використовувати дидактичні засоби, створені за допомогою ІКТ; створювати, друкувати, тиражувати та використовувати методичні матеріали;

- на рівні *активного користувача* використовувати ІКТ на різних етапах уроку; застосовувати метод навчальних проектів з використанням ІКТ, участь у міжпредметних навчальних проектах; пошук освітніх ресурсів для організації та проведення навчального процесу;

- на рівні *експерта* необхідно аналізувати програмні засоби навчального призначення, шляхи ефективного використання ІКТ у навчальному процесі; проводити телекомунікаційні навчальні проекти; консультувати вчителів з питань використання ІКТ; проводити тренінги для своїх колег [1, 1].

Процес включення медіаграмотності в систему освіти України поступово набуває свого поступу. Так, Міністерство освіти і науки України рекомендувало системне впровадження курсу «Основи медіаграмотності» в навчальний процес у 2013/2014 н. р. [2, 1].

У Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, яка схвалена постановою президії Національної академії педагогічних наук України від 20 травня 2010 р., дається таке визначення цього поняття: «**Медіаграмотність** – рівень медіакультури, який стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують, причини таких дій, а також розуміти структурні елементи, які впливають на інформацію (власник медіа, модель фінансування, політичні уподобання тощо)» [3,3].

У цьому документі також зазначені основні принципи медіаосвіти: особистісний підхід, перманентне оновлення змісту, орієнтація на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, пошанування національних традицій, пріоритет морально-етичних цінностей, громадянська спрямованість, естетична наснаженість, продуктивна мотивація.

За матеріалами Вікіпедії: «медіаграмотність» – це сукупність знань, навичок та умінь, які дозволяють людям аналізувати, критично оцінювати і створювати повідомлення різних жанрів і форм для різних типів медіа, а також

розуміти і аналізувати складні процеси функціонування медіа у суспільстві та їх вплив. В основі медіаграмотності – модель, яка заохочує людей замислюватися над тим, що вони дивляться, бачать, читають. Медіаграмотність дозволяє споживачам критично аналізувати медіаповідомлення з тим, аби помічати там пропаганду, цензуру або односторонність в новинах і програмах суспільного інтересу (причини таких дій також); розуміти, як особа власника медіа, модель фінансування впливають на інформацію і кут її подачі. Медіаграмотність дає змогу фахівцю бути досвідченим творцем медіаповідомлень, полегшити, а також розуміти переваги і обмеження кожного виду медіа, а також створювати незалежні медіа. Завдання медіаграмотності в трансформації медіаспоживання в активний і критичний процес, допомагаючи людям краще усвідомити потенційну маніпуляцію (особливо в рекламі та PR), а також допомогти зрозуміти роль мас-медіа і громадських засобів масової інформації у формуванні громадської думки. Медіаграмотність – це результат медіаосвіти [4, 1].

Про те, що медіаграмотність є результатом медіаосвіти, стверджує у своїх дослідженнях і канадський науковець, консультант з питань медіаграмотності Кріс Ворсноп. Його думку підтримують більшість медіадослідників в Україні – О.Баришпольц, Л.Бойченко, Н.Габор, Ю. Казаков, Л.Найденова, Г.Онкович, Б.Потятинник, Н.Шубенко.

Вагомим для розгляду цього питання є погляд американського вченого Джеймса Понтера, який акцентує увагу на тому, що медіаграмотність полягає в здатності особистості контролювати споживання медіа (як у часі, так і в

просторі). «Медіаграмотна людина легше орієнтується в медіасвіті, легше знаходить інформацію, яка їй потрібна, та запобігає повідомленням, що можуть їй зашкодити, подібно до забруднених і отруєних води чи їжі. Підвищуючи власну медіаграмотність, людина отримує чіткіше уявлення про межу між реальним світом і світом, що створили для неї мас-медіа» [5, 21].

Аналіз поглядів більшості українських науковців засвідчує те, що медіаграмотність – це набуті під час навчання навички аналізувати та оцінювати медіа. Ряд науковців, глибше дослідивши це поняття, вважають, що медіаграмотність – це частина більш широкого поняття – інформаційної грамотності.

Проте, аналізуючи сучасний науковий стан розвитку питання, можна констатувати значний прогрес у розробці термінологічного апарату в сфері медіа. Так, розроблена ЮНЕСКО навчальна програма і система компетенцій в сфері медійної та інформаційної грамотності об'єднала дві різні галузі – медійну грамотність та інформаційну грамотність – під загальним терміном «медійна та інформаційна грамотність (МІГ)» [6, 12].

У 2011 р. групою українських вчених (К.Лемківський, В.Іванов, В.Даниленко, В.Мележик, О.Волошенюк, Л.Кульчицька, Г.Почепцов) для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників була розроблена навчальна програма «Медіаосвіта (медіаграмотність)», яка передбачає вивчення теми «Українознавство як основа національної системи освіти» у змістовній частині другого розділу навчально-тематичного плану. У цій програмі закріплені компетенції фахівця з питань медіаграмотності [7, 12].

У практиці сьогодення вчителі українознавства, які здійснюють аргументований критичний огляд аудіовізуальної та друкованої інформації (оцінюють її зміст, форму і стиль), застосовують раціональні методи пошуку, відбору, систематизації та використання інформації, здійснюють перевірку та класифікацію її джерел. Аудіовізуальна інформація як засіб сприйняття світу та взаємодії з соціумом характеризується за різними ознаками: об'єктивності, достовірності, цінності, кількості, доступності, змісту, адекватності, оперативності, надійності. Для того, щоб розрізнити інформацію за рівнем впливу на особистість, вчителі українознавства розшифровують закодовану в медіаповідомленнях інформацію, розпізнають гіперболізовані ознаки медіаповідомлень та пояснюють учням мету їх демонстрування. В навчально-виховному процесі обговорюються приклади негативних соціальних тенденцій, що створюють засоби масової інформації (пониження рівня моральних і духовних потреб молоді, створення негативних ідеалів і кумирів, героїв тощо).

В Україні гостро стоїть питання аналізу явищ і процесів в соціально-економічному житті суспільства як у минулому, так і в сучасних вимірах. Задля орієнтації в сучасному медіапросторі, розуміння основних принципів функціонування різних видів масової інформації в навчально-виховному процесі запроваджуються інноваційні технології навчання, створюється єдиний інформаційний простір з характеристиками інтерактивності, комунікативності, мультимедійності, індивідуалізації. Існуючі спеціальні комп'ютерні програми, системи віртуальної реальності, що поєднують традиційні методи навчання

з мультимедійними засобами подачі інформації, засобами масової інформації, дають можливість збирати, обробляти, зберігати та передавати інформацію, створювати медіапроекти з урахуванням пріоритетів професійної діяльності вчителів українознавства.

Нагальними для системи українознавства є завдання, які мають як глобальний характер (наприклад, активного вивчення медіаграмотності з досвіду світового українства), так і дослідження рівня особистісного розвитку медіаграмотності фахівців з українознавства – вчителів-новаторів загальноосвітніх шкіл України. Для прикладу можна навести досвід створення презентацій вчительки інформатики Саражинської Н.А., який викладено на сайті «Ранок» у вигляді мультимедійного супроводу до уроків з курсу «Я і Україна. Природознавство» (4 клас). Так, презентація на тему «Природні угруповання рідного краю. Ліси» містить 38 слайдів демонстраційного матеріалу екосистеми лісу. Учні отримують завдання скласти кілька ланцюжків живлення, користуючись малюнками, які вимагають уміння активної взаємодії з комп'ютерними програмами: вибирати, встановлювати взаємозв'язки, вводити текст, домальовувати тощо. При цьому застосовується індивідуальний підхід.

Занурення в електронне навчальне середовище в десятки разів розширює межі пізнання дітей, що вже звикли до цифрового оточення, яке заповнене яскравими якісними зображеннями, відео, музикою, анімацією.

Намагання визначити місце медіаграмотності в контексті українознавчої науки викликає потребу більш глибокого аналізу питання і повноти його

розгляду, адже трактування концепту «медіа» відбувається на різних рівнях. Від визначення місця медіа-інформаційної грамотності в системі українознавства залежить вирішення концептуальної проблеми розробки і впровадження викладання українознавчих курсів різних форм навчання як на національному, так і на глобальному рівні.

Якою ж може бути модель формування медіа-інформаційної грамотності вчителів українознавства?

Сформованість *мотиваційно-ціннісного* компонента медіа-інформаційної грамотності вчителя українознавства засвідчує його переконаність у доцільності використання новітніх інформаційних технологій, різних засобів мультимедіа, тому у нього виникає особиста зацікавленість у використанні їх у навчальному процесі, бажання передати свої знання і досвід у цій сфері колегам і учням, стійкий інтерес до застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі, тенденція до пошуку нових педагогічних технологій, бажання бути активним учасником мережевих педагогічних спільнот.

Високий рівень мотиваційно-ціннісного показника медіа-інформаційної грамотності виявляє широкий комплекс жанрових, тематичних, емоційних, інтелектуальних, психологічних, творчих, етичних, естетичних мотивів вчителя українознавства для контактів з медіа, що включають вибір різноманітного жанрового і тематичного спектра медіатекстів українознавчого характеру з обов'язковим долученням нерозважальних жанрів. Вчителю такого рівня притаманне бажання отримати нову інформацію; прагнення до рекреації, ідентифікації, співпереживання; до пошуку

матеріалів для навчальних, наукових, дослідницьких цілей; до філософського (інтелектуального, етичного, естетичного) діалогу з творцями медіатексту, критики їх позиції; прагнення навчитися створювати медіатексти самому, вивчаючи конкретні приклади творчості професіоналів.

Ступінь володіння інформаційно-комунікаційними технологіями та науково-методичними основами їх використання в навчальному процесі виявляє *когнітивно-операційний компонент* медіа-інформаційної грамотності вчителя українознавства, який передбачає наявність уявлень про функціонування персонального комп'ютера і дидактичні можливості інформаційно-комунікаційних технологій, володіння технологічними та методичними основами підготовки наочних та дидактичних матеріалів засобами програмного забезпечення, використання Інтернету і освітніх ресурсів; уміння самостійно освоювати необхідні програмні ресурси, володіння різноманітними методичними прийомами використання ІКТ у навчальному процесі, володіння способами дистанційної освіти; володіння основами методики впровадження медіаресурсів в освітній процес, узагальнення та поширення досвіду використання ІКТ у вивченні українознавства, володіння різноманітними прийомами мережної взаємодії.

Третій компонент моделі медіа-інформаційно грамотного фахівця – *рефлексивно-проектувальний* – виявляється у здатності вчителя українознавства оцінювати свій рівень і проектувати умови його підвищення. Це самооцінка власної діяльності з освоєння та використання медіатехнологій, прояв суб'єктної позиції, вміння вибудовувати індивідуальні

освітні траєкторії підвищення кваліфікації у сфері медіаграмотності; уміння дати експертну оцінку продуктів освітньої діяльності, розроблених з використанням ІКТ; уміння аналізувати проблеми, пов'язані з інформатизацією освітнього процесу, і шукати шляхи їх вирішення, володіння навичками рефлексії.

В українській науці утверджується думка вчених, які вважають вдалим використання саме терміна медіа-інформаційної грамотності та судження про те, що концептуально медіа-інформаційна грамотність має включати в себе, по-перше, більш чітке окреслення та визначення ключових термінів, по-друге – власних інформаційних потреб, що зумовлює створення індивідуального інформаційного простору та формування навичок інформаційної аналітики (пошук, обробка та інтерпретація результатів (отримання нового знання)).

Отже, в системі українознавства поняття медіа-інформаційної грамотності вже набуло свого сенсу і практичного застосування вчителями і викладачами, науковцями, які усвідомили сам концепт медіаінформаційності як ідеї, яка дає можливість відкривати і формувати нові смисли та значення, удосконалювати свій професіоналізм в цій сфері.

Сучасний етап професійно-особистісного самовизначення вчителя українознавства щодо використання медіатехнологій у сучасній школі ставить перед ним завдання досягнути високого рівня розвитку як особистої медіа-інформаційної грамотності, так і учнівської. Позитивним є той факт, що переважна більшість вчителів українознавства розуміють важливість медіаосвіти для вирішення медійно-інформаційних проблем у суспільстві знань.

Концептуальні проблеми медіа-інформаційної грамотності мають знаходитись у центрі постійної уваги в українознавчій науці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 11.05.2011 р. №436 «Про підготовку до початку 2011/2012 навчального року». – Режим доступу: <http://nauch.com.ua/geografiya/34019/index.html>
2. Лист МОНМС України № 1/9-226 від 29.03.13. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/17230>
3. Концепція впровадження медіа-освіти в Україні. (Схвалено постановою президії Національної академії педагогічних наук України 20 травня 2010 року, протокол № 1-7/6-150). – Режим доступу: http://www.ispp.org.ua/news_44.htm
4. Вікіпедія: вільна енциклопедія. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>
5. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за науковою редакцією В. В. Різуна. – Київ: Центр вільної преси, 2012. – 352 с.
6. Медийная и информационная грамотность: Программа обучения педагогов / Під редакцією Алтона Гріззла, Керолайн Уілсон. – Париж, 2012. – Режим доступу: <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214706.pdf>
7. Навчальна програма «Медіаосвіта (медіаграмотність)» (Для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників). – К., 2011. – Режим доступу: http://iitzo.gov.ua/files/navch_prog_23_06_2011.doc

REFERENCES

1. Nakaz Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy vid 11.05.2011r. №436 «Pro pidhotovku do pochatku 2011/2012 navchalnoho roku». – <http://nauch.com.ua/geografiya/34019/index.html>
2. Lyst MONMS Ukrainy № 1/9-226 vid 29.03.13. – <http://osvita.mediasapiens.ua/material/17230>

3. Kontsepsiia vprovadzhennia media-osvity v Ukraini. (Skhvaleno postanovoiu Prezydii Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy 20 travnia 2010 roku, protokol № 1-7/6-150). – http://www.ispp.org.ua/news_44.htm

4. Vikipediia: vilna entsyklopediia. – <http://uk.wikipedia.org>

5. Mediaosvita ta mediahramotnist: pidruchnyk /Red.-upor. V. F. Ivanov, O. V. Voloshe-niuk; za naukovoju redaktsiieiu V. V. Rizuna. – Kyiv: Tsentr vilnoi presy, 2012. – 352 s.

6. Mediynaya i informatsionnaya gramotnost: Programma obucheniya pedagogov. /Pid redaktsiieiu Altona Hrizzla, Kerolain Uilson/. – Paryzh, 2012 rik. – <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214706.pdf>

7. Navchalna prohrama «Mediaosvita (mediahramotnist)» (dlia slukhachiv kursiv pidvyschennia kvalifikatsii pedahohichnykh i naukovopedahohichnykh pratsivnykiv). K., 2011 r. –http://iitzo.gov.ua/files/navch_prog_23_06_2011.doc

M. Kotkova

Media and Information Literacy as a Factor of Development of Ukrainian Studies

Abstract

The problem of media and information literacy occupies an important place in the Ukrainian studies researches. However this question has been scantily explored in the scientific sources until recently, which is the reason why it established a scientific rationale for choosing this research issue as timely. In the system of Ukrainian studies the concept of media and information literacy has already made sense and has been applied by teachers, tutors, research workers who understood the concept of media informativeness as an idea which enables to develop and form new senses and meanings and to improve their professional qualifications in this area.

Various Internet technologies and distance education are the key tools for the formation of media and information literacy of the Ukrainian studies teachers.

The solution of the conceptual problem of development and introduction of different modes of study courses on Ukrainian studies both at national and global levels are determined by the place of media and information literacy in the system of Ukrainian studies. The complex of teaching materials on the Ukrainian language and Ukrainian studies was developed and evaluated by National Research Institute of Ukrainian Studies and World History. We can confirm significance of such modern science as Ukrainian studies for the development of media education due to the «Ukrainian studies» distance course, which has proved its efficiency and importance for the Ukrainians worldwide.

The modern stage of personal professional self-determination of the Ukrainian studies teacher regarding the use of media technologies in modern school sets a task to attain a high level of development of personal media and information literacy both for the teachers and students. The positive circumstance is that the large majority of the Ukrainian studies teachers understand the importance of media education for solution of media and information problems in the knowledge society.

We consider that the conceptual problems of media and information literacy should be the center of attention in the Ukrainian studies researches.